

Наталія МИСАК

МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Галичині відбувалося становлення модерної світської інтелігенції. В суспільно-політичному житті краю разом з іншими соціально-професійними групами помітну роль починають відігравати педагоги. Вони були найчисельнішою і водночас найбільш неоднорідною у правовому і фінансовому аспектах інтелігентною верствою, яка зробила помітний вклад у розвиток тогочасної освіти, науки та суспільного життя Галичини загалом.

Запропоновану тему в українській історіографії висвітлено частково. Донедавна пріоритетне значення надавалось вивченню участі педагогів у політичному та культурно-просвітницькому житті краю. На жаль, нівельювався той факт, що досить часто матеріальне становище людини і обіймана нею посада є визначальним чинником її громадської активності та політичних уподобань. Проблеми фінансового забезпечення і умов праці педагогічних працівників лише епізодично аналізували у своїх дослідженнях В. Благий¹, Л. Баїк², І. Зайченко³, Л. Шологон⁴, І. Гомола⁵. Діаспорна дослідниця М. Богачевська-Хом'як акцентувала увагу на становищі жінки-педагога⁶.

У статті охарактеризуємо матеріальне становище і умови праці найчисельнішої групи інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., зокрема розмір заробітної платні та її диференціацію, пенсійне забезпечення педагогів і їхніх

¹ *Благий В.* Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект / В. Благий. – Львів, 1999. – 76 с.

² *Баїк Л.* За освіту трудящих / Л. Баїк. – Львів, 1983. – 192 с.

³ *Зайченко І.* Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / І. Зайченко – Львів, 2002. – 344 с.

⁴ *Шологон Л.* Боротьба українських педагогічних організацій Галичини та Буковини за поліпшення матеріального становища вчителів в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / Л. Шологон // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [за заг. ред. М. Алексієвця]. – Тернопіль, 2002. – Вип. 5. – С. 15–26.

⁵ *Homola I.* Nauczycielstwo krakowskie w okresie autonomii (1867–1914) / I. Homola // Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia / [pod red. R. Czepulis-Rastenis]. – Warszawa, 1981. – S. 83–130.

⁶ *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884–1939 / М. Богачевська-Хом'як. – Київ, 1995. – 424 с.

удів. Також акцентуємо увагу на основних вимогах і перебігу боротьби освітян за покращення свого фінансового становища.

Матеріальний добробут різних категорій педагогічних працівників суттєво відрізнявся. Він залежав від багатьох чинників: рівня освіти, займаної посади, кваліфікації, статусу державного службовця, місця праці тощо.

Найкраще фінансово забезпеченою групою педагогічних працівників у Галичині були професори вищих навчальних закладів. На відміну від інших категорій інтелігенції, вони належали до державних службовців Австро-Угорської імперії. Таку увагу держави до представників цієї професійної групи можна пояснити тим, що, працюючи з молоддю, вони безпосередньо впливали на формування майбутньої інтелектуальної еліти, зокрема брали активну участь у її вихованні, прищеплюючи лояльність і повагу до влади. Розмір платні професорів (державні службовці VI і VII рангів) був врегульований законодавством. Правда, в процесі нарахування платні викладачам вищих шкіл в Австро-Угорській імперії простежуємо й недоречність: належність певної особи до того чи іншого рангу не завжди гарантувала їй винагороду, призначену для службовців саме цієї категорії. Наприклад, професор вищого навчального закладу VII рангу, залежно від трудового стажу, отримував зарплату в межах платні урядовця VIII–VI рангів, а професор теології, що належав до VI рангу, – платню службовця IX рангу⁷. На величину винагороди впливали категорія професорського звання (звичайний чи надзвичайний)*, трудовий стаж, наукові дисципліни і кількість навчальних курсів, які викладали педагоги тощо. Платня професорів вищих шкіл складалася з двох основних частин – ставки та активальних додатків. Останні призначали за кожні 5 років успішної і бездоганної роботи, починаючи з моменту затвердження на посаді. За терміном надання ці додатки ще називали п'ятилітніми. Розмір даних складових регульовано законами про платню державних службовців від 15 квітня 1873 р. і 19 вересня 1898 р. (останній акт ухвалено Державною радою 3 грудня 1896 р., офіційною датою вважали дату затвердження документа імператором)⁸.

У 1880–1890-х роках звичайні професори за свою працю отримували винагороду в розмірі 1,8 тис. золотих ринських**, надзвичайні – 1,2–1,5 тис. золотих

⁷ C. d. n. Pobory służbowe i emerytalne urzędników państwowych ich wdów i sierot // Przegląd urzędniczy. – 1907. – № 4. – S. 6.

* Професори вищих навчальних закладів в Австро-Угорській імперії поділялись на три категорії: звичайні (ординарні), надзвичайні (екстраординарні) і почесні (титулярні). Суттєвої різниці між першими і другими у науково-педагогічній кваліфікації практично не було. Відмінність між звичайними і надзвичайними професорами була у викладацькому стажі та у розмірі отримуваної платні. Посада звичайного професора вважалася вищою за посаду надзвичайного. Титул почесного професора отримували ті, що виходили на пенсію, але могли і надалі займатися викладацькою роботою.

⁸ Підвишене платні урядників // Діло (Львів). – 1898. – Ч. 200. – С. 1

** У цій статті вказуємо назви грошей, які використовували у тогочасних документах. Золотий ринський – напівофіційна назва грошових одиниць в Австро-Угорщині. З 1857 р. в Австрійській імперії запроваджувалися гульдени (флорини), які поділялися на 100 крейцерів. Золотий ринський вживали як синонім гульдена. У 1892 р. Австро-Угорщина провела грошову реформу, в результаті якої в обіг введено крону (К). Співвідношення

ринських на рік⁹. Розмір активальних додатків спочатку був диференційованим залежно від факультету, де працював викладач. Наприклад, протягом 80-х років XIX ст. звичайні професори на філософському відділенні отримували за кожне п'ятиліття роботи 200 золотих ринських¹⁰, на юридичному – 480 золотих ринських¹¹. У 1890-х рр. ці виплати зрівняли. Звичайні професори будь-якого факультету отримували річні активальні додатки в сумі 480 золотих ринських, надзвичайні – 420 золотих ринських¹². За законом від 19 вересня 1898 р. професорські виплати суттєво зросли. Відтоді ординарні професори отримували 6,4 тис. крон на рік і додаток за кожне п'ятиліття викладацької роботи по 800 крон (таких додатків можна було отримати щонайбільше чотири), екстраординарні – відповідно 3,6 тис. і 400 крон¹³. Втім, зауважмо, що хоча представники останньої категорії за законом 1898 р. і належали до VII рангу, однак їхня платня була нижчою, ніж службовців цієї групи¹⁴. Щоб покращити ситуацію, спільно викладачі Львівського, Краківського, Чернівецького і Празького університетів з 1902 р. домагалися зрівняння заробітних плат надзвичайних професорів та інших державних службовців VII рангу. Результатом їхньої боротьби стало прийняття державного закону від 24 лютого 1907 р. Цей документ залишав незмінним розмір основної ставки, скореговано і диференційовано величину активальних додатків. Звичайні професори після 5 і 10 років роботи отримували по 800 крон, 15 і 20 років – по 1000 крон, а після 25 років стажу – 1,2 тис. крон. Надзвичайним професорам за перші два п'ятиліття служби нараховували додатки по 800, за два наступні – по 600 крон¹⁵. Такі кроки центральної влади, ймовірно, були зумовлені прагненням активізувати наукову і педагогічну працю екстраординарних професорів, а як наслідок – переведення останніх до категорій ординарних.

Якщо професори читали курси своїх колег, які були відсутніми через тривалу хворобу, наукові подорожі або представництво в законодавчих органах, вони також отримували за це відповідну доплату (ренумерацію). Її розмір залежав від предмета викладання і кількості лекційних годин. Наприклад, професор Львівського університету Ол. Огоновський у 1888 і 1889 рр. за викладання гірничого права (цей курс викладав А. Файнгор) отримував додатково 200 золотих ринських за семестр¹⁶. Професор юридичного факультету П. Стебельський протягом 1908–1914 рр. заміняв обраного послом Державної ради С. Дністряньського. За це він отримував

між старою і новою валютою було таким: 1 гульден = 2 кронам, 1 крейцер = 2 геллерам. Гульден паралельно з кроною перебував в обігу до 1899 р.

⁹ *Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ...* – S. 93.

¹⁰ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). – Оп. 5. – Спр. 2091. – Арк. 25, 56, 58; – Спр. 1396. – Арк. 25, 30, 42.

¹¹ Там само. – Спр. 1395. – Арк. 55.

¹² Там само. – Спр. 1809. – Арк. 70 зв.; Спр. 899. – Арк. 27; Спр. 510. – Арк. 44.

¹³ *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych* / [pod red. J. Piwockiego]. – Lwów, 1901. – Т. 3. – S. 788–789.

¹⁴ *Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ...* – S. 94.

¹⁵ *Ibid.* – S. 94.

¹⁶ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1395. – Арк. 85, 97.

винагороду в розмірі 50 % платні свого колеги – спочатку 1,6 тис. крон за півріччя, а з 1912 р. – 1,8 тис. крон¹⁷.

Викладачам нараховували окремі доплати за керівництво науковим семінаром. Наприклад, професор філософського факультету того ж університету О. Колесса за ведення семінару з української філології додатково отримував 300 крон за семестр¹⁸. За особливі заслуги на педагогічній ниві деяким викладачам призначив персональні надбавки безпосередньо імператор. Такий річний додаток у сумі 600 золотих ринських у жовтні 1888 р. отримав професор філософського факультету Ом. Огоновський¹⁹. Інколи педагогічним працівникам вищих навчальних закладів надавали ще й одноразову матеріальну допомогу²⁰.

Усі ці кошти затверджувало Міністерство віросповідань і освіти (далі – МВіО), а виплачувала Головна крайова каса у Львові.

Отже, професори вищих навчальних закладів мали значне фінансове забезпечення. Оскільки вони виховували майбутню інтелігенцію, то держава вважала за необхідне створити їм належні матеріальні умови для праці, а також активної участі в громадсько-політичному і культурному житті. Звичайний професор Львівського університету О. Колесса у 1911 р. отримував за свою працю 8,6 тис. крон на рік (зокрема 600 крон за керівництво науковим семінаром)²¹. І. Левинський, який обіймав таку ж посаду у Львівській політехнічній школі, у 1913 р. мав річну платню в розмірі 7,2 тис. крон²². Місячна заробітна плата професорів вищої школи в середньому становила 600–700 крон. Така сума гарантувала їм досить пристойне життя в багатокімнатних і належно умебльованих помешканнях, вони мали змогу комплектувати власні бібліотеки й утримувати прислугу, добре харчуватися. Для характеристики купівельної спроможності цієї категорії педагогічних працівників наведемо тогочасні ціни на основні види товарів. Наприклад, у 1911 р. 1 кг телятини, 1 кг масла, 1 кг сала, 1 кг полядвиці, 1 кг смальцю, 10 кг картоплі, 5 кг пшеничного борошна, 1 кг живої риби, 3 л молока, 1 л сметани, пари качок, пари курей і 1 кг житнього хліба разом коштували 29 крон 81 гел.²³ На харчування сім'я університетського професора витратила приблизно 200 крон. На інші гроші можна було придбати одяг, взуття та предмети інтер'єру (наприклад, у 1911–1912 рр. спальний гарнітур коштував від 200 крон, умеблювання для їдальні – 150–200 крон, софа – 65–75 крон, шафа – 30–45 крон, крісло – 4 крони, гобелен – 3 крони, ковдра 4 крони тощо)²⁴.

М. Грушевський, який очолював кафедру всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу Львівського університету, мав у власності два міські будинки. Перший, споруджений 1901 р., у Львові на вул. Понінського, 6 (тепер

¹⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1809. – Арк. 152, 158–160, 171, 176.

¹⁸ Там само. – Спр. 899. – Арк. 46, 48.

¹⁹ Там само. – Спр. 1396. – Арк. 41.

²⁰ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 23; – Спр. 1809. – Арк. 88.

²¹ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 899. – Арк. 48, 49, 61.

²² ДАЛО. – Ф. 27 (Вища політехнічна школа у Львові). – Оп. 4. – Спр. 363. – Арк. 3.

²³ Діло. – 1911. – Ч. 203. – С. 7.

²⁴ Там само. – 1911. – Ч. 98. – С. 7; 1912. – Ч. 39. – С. 7.

вул. І. Франка, 154), другий – у Києві. Київський триповерховий будинок із невеликою земельною ділянкою М. Грушевський придбав у липні 1908 р. спільно з дружиною, братом Олександром і сестрою Ганною. До кінця 1909 р. там також було споруджено ще й шестиповерховий багатоквартирний дім, який приносив непогані прибутки родині Грушевських. Також М. Грушевський мав карпатську віллу в с. Криворівні, де відпочивав улітку, та земельну власність (спадок від батька) на Північному Кавказі²⁵. Загалом університетський професор був доволі заможною людиною.

Зовсім іншим було матеріальне становище приват-доцентів*, які хоча й мали право викладати у вищих навчальних закладах, але не отримували за це фіксованої винагороди. Тому змушені були поєднувати університетську кар'єру з роботою в середніх школах, судочинній системі або медицині²⁶. Інколи все ж спеціальними розпорядженнями міністра віросповідань і освіти виклади приват-доцентів частково оплачували з державної казни. Так, П. Стебельський 1887–1892 рр. за читання лекцій на юридичному факультеті Львівського університету отримував 500 золотих ринських на рік²⁷. Паралельно він працював ад'юнктом у львівському окрузі Вищого крайового суду²⁸. Приват-доценту філософського факультету О. Колесі у 1896–1898 рр. за керівництво кафедрою української мови і літератури виплачували річну ренумерацію 1000 золотих ринських²⁹.

Порівняно стабільним можна назвати матеріальне становище ад'юнктів**, які працювали у вищих навчальних закладах та наукових інституціях. Представники цієї категорії державних службовців з 1907 р. отримували спочатку платню 2,4 тис. крон на рік. Згодом через кожні три роки роботи її величина збільшувалася на 300 крон аж до суми 3,3 тис. крон. Ад'юнктам також нараховували активальний додаток на рівні урядовців IX рангу³⁰.

Заробітна плата асистентів вищих навчальних закладів (вони в університеті не працювали постійно; викладали лише у випадку, коли штатні професори і приват-доценти не могли виконувати своїх обов'язків через тривалу хворобу чи від'їзд) із 1873 р. становила 600 золотих ринських, і залишалась незмінною до 1890-х років. У 1898 р. вона зросла на 100 золотих ринських на рік. І лише 1910 р. підвищено асистентську заробітну плату до 1,7 тис. крон. Крім того, через 2 і 4 роки педагогічної праці платня молодшого викладацького персоналу зростала на 300 крон³¹.

²⁵ Горинь В. Вілла Михайла Грушевського у Львові / В. Горинь. – Львів, 1999. – С. 14.

* Приват-доценти – одна із категорій педагогічних працівників у вищих школах Австро-Угорської імперії. Щоб отримати право на викладання, вони так само, як і професори, зобов'язані були пройти процедуру габілітації. Однак приват-доценти не отримували фіксованої платні, а їх винагорода залежала від кількості студентів, які записувались на їхні заняття, і сплачували за це кошти у касу навчального закладу.

²⁶ Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ... – S. 92–93.

²⁷ ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1809. – Арк. 35, 53, 56, 57, 77.

²⁸ Там само. – Арк. 38.

²⁹ Там само. – Спр. 899. – Арк. 18, 20–21, 27–27 зв.

** Ад'юнктами були допоміжні молодші урядовці.

³⁰ O adjunktach szkół wyższych // Przegląd urzędniczy. – 1911. – № 23. – S. 2.

³¹ Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ... – S. 92.

Загалом вона була нижчою, ніж зарплати державних службовців найнижчих рангів, і приблизно дорівнювала заробітній платні вчителів виділових* шкіл³².

Фінансове становище педагогічних працівників середніх навчальних закладів (гімназій і реальних училищ) було значно нижчим, ніж у викладачів вищих шкіл, залежало від їхнього професійного рівня, посади, свідoctва про успішне складання кваліфікаційного іспиту, а також трудового стажу. 1880–1890 рр. річна платня вчителів середніх шкіл складала 1000 золотих ринських³³. Для порівняння зауважимо, що аналогічну зарплату отримував дрогибичський міський касир, який закінчив народну школу. Дещо більше (1,1 тис. золотих ринських) у 1888 р. заробляв касир у Бродах, що лише закінчив реальну школу³⁴. Вчителі середніх навчальних закладів також мали право на п'ять активальних додатків по 200 золотих ринських. Директори гімназій і реальних шкіл, крім того, отримували 300 золотих ринських на рік функційного додатку за керівництво освітньою установою. Останній рік брали до уваги під час нарахування пенсії³⁵. Інколи педагогічним працівникам виплачували ще й особисті додатки (так звані “додатки заслуги”), які надавало МВіО. Таку доплату в розмірі 240 золотих ринських у березні 1889 р. отримав директор Львівської академічної гімназії В. Ільницький. Зазначимо, що з моменту внесення Крайовою шкільною радою** (далі – КШР) відповідного подання про призначення цього персонального додатку до схвалення його МВіО пройшло 2 роки³⁶.

Незначне покращення фінансового становища викладачів середніх шкіл гарантував державний закон від 19 вересня 1898 р. За цим документом річна платня гімназійних професорів становила 1,4 тис. золотих ринських. Відбулася диференціація активальних додатків. Відтоді за перші два п'ятиліття праці педагоги отримували по 200 золотих ринських, за три наступні – по 300. Розмір функційних доплат збільшився до 500 золотих ринських на рік³⁷. Аналогічну зарплату отримували викладачі учительських семінарій**. Дещо відрізнялися винагороди педагогів, що працювали при

* Виділова школа – навчальний заклад у системі початкової освіти; виділові школи створювали у містах, у них отримувати підвищену початкову освіту учні, які не ходили до середньої школи. Термін навчання становив 7 років.

³² В справі учительської платні // Учитель (Львів). – 1905. – Ч. 7. – С. 89; Підвисшене платні урядників // Діло. – 1898. – Ч. 200. – С. 1.

³³ Підвисшене платні урядників // Діло. – 1898. – Ч. 200. – С. 1.

³⁴ Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydane przez Krajowe biuro statystyczne / [pod red. T. Pilata]. – Lwów, 1888. – Т. XI. – З. I. – С. 7, 9.

³⁵ Підвисшене платні урядників // Діло. – 1898. – Ч. 200. – С. 1.

** Крайова шкільна рада – вищий орган для контролю й управління школами в Галичині (1868–1921), підпорядковувався Міністерству віросповідань і освіти. Її функції полягали в адміністративному управлінні початковими, середніми та фаховими школами, вирішенні кадрових питань, призначенні директорів та педагогічного персоналу, розробці навчальних планів, складанні річного бюджету навчальних закладів тощо.

³⁶ Діло. – 1889. – Ч. 65. – С. 2.

³⁷ Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych / [pod red. J. Piwockiego]. – Lwów, 1901. – Т. 3. – С. 775–776.

*** Учительські семінарії готували педагогічних працівників для початкової школи. Офіційно учительські семінарії не зараховували до категорії середніх шкіл. Однак їхня

школах вправ* і належали до X рангу державних службовців. Їхня платня складалася з річного окладу в 1,1 тис. золотих ринських, двох п'ятилітніх додатків по 100 золотих ринських і трьох – по 150 золотих ринських. Молодші вчителі при школах вправ отримували лише 700 золотих ринських на рік. Викладачі промислових шкіл належали до VIII, IX і X рангів, директори – до VII, в особливих випадках до VI рангу. Відповідно вчительські ставки дорівнювали 1,8, 1,4 і 1,1 тис. золотих ринських. Платня директорів цих навчальних закладів складала 2,3 тис. золотих ринських (2,8 тис. золотих ринських для освітан VI рангу)³⁸. Чергове підвищення виплат відбулося в квітні 1907 р. Зросли активальні додатки дійсних вчителів (що працювали на постійній основі): за перші два п'ятиріччя роботи до 500 крон і за наступні три – до 800 крон³⁹. У випадку досягнення педагогами 15, 20 і 30-літнього стажу такі виплати щоразу збільшувались ще на 80 крон⁴⁰. За цією ж урядовою постановою підвищувались і активальні додатки директорів середніх шкіл до 1000 крон на рік⁴¹.

Загалом наприкінці багаторічної педагогічної кар'єри винагорода гімназійних професорів дорівнювала платні офіцерів вищих рангів⁴². Для порівняння зауважимо, що на початку XX ст. майори, підполковники і полковники австрійської армії отримували, залежно від звання, від 2 тис. до 3 тис. золотих ринських на рік⁴³.

Суттєво різнилося між собою матеріальне становище сталих викладачів і суплентів**. До 1898 р. річна платня останніх складала в середньому 600 золотих ринських⁴⁴. Іноді вона могла бути значно нижчою – від 561 до 211 золотих ринських. Крім того, через 5 років роботи заступник вчителя мав право на активальний

велика популярність серед населення і помітна роль в освітній системі Галичини сприяли тому, що семінарії в тогочасній публіцистиці і навчально-методичній літературі класифікували як тип середнього навчального закладу. Головне завдання семінарій полягало у вдосконаленні системи підготовки педагогічних кадрів. Навчання в таких закладах було безкоштовним, а для найздібніших студентів призначали державні стипендії. Термін навчання в жіночих учительських семінаріях становив 4 роки (з 1870 до 1874 р. – 3), у чоловічих – 3, а з 1891 р. – також 4 роки.

* Школи вправ створювали при учительських семінаріях, слугували вони майбутнім вчителям для набуття практичних навиків і досвіду педагогічної роботи.

³⁸ Підвишене платні урядників // Діло. – 1898. – Ч. 200. – С. 1.

³⁹ *Głabiński S. Regulacya płacy urzędników, nauczycieli, duszpasterzy i wdów po wojskowych / S. Głabiński // Słowo Polskie. – 1907. – № 37. – S. 1–2.*

⁴⁰ *Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ... – S. 108.*

⁴¹ С. d. n. Pobory służbowe i emerytalne urzędników państwowych ich wdów i sierot // Przegląd urzędniczy. – 1907. – № 6. – S. 4.

⁴² *Buszko J. Galicja 1859–1914. Polski Piemont? Dzieje narodu i państwa polskiego / J. Buszko. – Warszawa, 1989. – S. 34.*

⁴³ Діло. – 1899. – Ч. 227. – С. 3.

**Суплент – заступник вчителя. Супленти поділялися на “іспитованих” (ті, що мали кваліфікаційне свідоцтво) і “не іспитованих” (випускники вищих навчальних закладів, які не здали екзамен на вчителя середньої школи).

⁴⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 178 (Крайова шкільна рада, м. Львів). – Оп. 1. – Спр. 976. – Арк. 72–73; Спр. 2326. – Арк. 9, 49.

додаток в розмірі 200 золотих ринських. З 1898 р. річна ставка суплентів дорівнювала 800 зол. рин., з лютого 1907 р. – 900 золотих ринських. Це була незначна сума. Тому часто заступники вчителів, аби мати змогу утримувати родину, шукали ще іншу роботу. Яскраві спогади про матеріальне становище суплентів залишив галицький юрист С. Шухевич. Ось як він писав про свого дядька, відомого українського громадського діяча, етнографа і публіциста Володимира Шухевича, який працював заступником в Академічній та IV гімназіях Львова: “Службові побори гімназійного суплента були дуже марні, і вони куди не вистарчали, аби удержати численну родину (п’ятеро дітей). Тому дядько добирав ще інші платні обов’язки, а саме: у віділовій школі Сестер Вірменських Бенедиктинок, в німецькій конквікті [школа-інтернат – *Н. М.*] “Пік”, а крім цього, був іспитувателем при військових доповнюючих іспитах, а часами мав приватні лекції”⁴⁵.

У Галичині в оплаті праці заступників вчителів було чимало недоречностей. У багатьох випадках платня некваліфікованих суплентів була вищою, аніж освітян із свідоцтвом про успішне складання кваліфікаційного іспиту. Низку таких прикладів у 1885 р. на своїх сторінках опублікував журнал “Музей” (“*Muzeum*”)⁴⁶. На відміну від дійсних педагогів, заступники вчителів не мали права на отримання державного пенсійного забезпечення. Очевидно, так влада намагалася вплинути на підвищення педагогічної майстерності освітян, спонукаючи їх складати кваліфікаційні іспити, щоб згодом мати змогу отримати постійну посаду.

Загалом фінансове становище молодих викладачів, які лише розпочинали свою кар’єру, було складним. Більшість із них шукали додаткові джерела заробітку. Наприклад, А. Крушельницький, який у 1905 р. працював суплентом у Станіславівській гімназії, отримував мізерну платню – 50 крон на місяць⁴⁷. Тому він підробляв ще в Руському педагогічному товаристві* (далі – РПТ) та “Українській видавничій спілці”^{***} публікаціями літературних перекладів і власних невеликих творів⁴⁸. У 1907 р. ставка молодого вчителя вже складала 130 крон. За ці кошти він утримував дружину, трьох її молодших братів і трьох власних дітей⁴⁹. Матеріальна скрута спонукала педагога звернутися за допомогою до НТШ. Характеризуючи своє то-

⁴⁵ Шухевич С. Моє життя. Спогади / С. Шухевич. – Лондон, 1991. – С. 86.

⁴⁶ *Muzeum*. – 1885. – Z. 3. – S. 153; *Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ...* – S. 108.

⁴⁷ Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / [укл. О. Канчалаба; автор передмови М. Гнатюк]. – Львів, 2002. – С. 56.

* Засноване у Львові 1881 р. Товариство вбачало свої першочергові завдання у захисті прав українського населення в галузі шкільництва і наданні матеріальної і моральної допомоги українським вчителям. У 1912 р. перейменоване на Українське педагогічне товариство (УПТ). З 1889 по 1914 рр. організація видавала свій друкований орган – журнал “Учитель”, що виходив двічі на місяць.

***“Українська видавничя спілка” – товариство у Львові, засноване 1898 р. з ініціативи М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка для видання творів українських письменників, перекладів з іноземної літератури, науково-популярних книжок.

⁴⁸ Антін Крушельницький – письменник ... – С. 60.

⁴⁹ Там само. – С. 234–235.

гочасне фінансове становище, А. Крушельницький в листі до М. Грушевського від 8 листопада 1908 р. писав: “Два – три тижні маю ще чим жити, а що там буде – не знаю”⁵⁰. Отже, гімназійні вчителі в Галичині, розпочинаючи педагогічну кар’єру, змушені були виживати, шукаючи додаткові заробітки, матеріальна стабільність з’являлася лише після 10–15 років праці.

Вийти на заслужений відпочинок гімназійний професор міг у будь-який час, але право на емеритуру* в розмірі 40 % останньої заробітної плати він отримував у разі 10-літнього трудового стажу. За кожен наступний рік роботи до пенсії додавали 2 % вчительської річної винагороди. Загалом державне утримання в розмірі останньої платні надавали педагогу при досягненні ним 65-літнього віку. В 70 років вихід на пенсію був обов’язковим⁵¹.

Найнижчою і найчисельнішою ланкою серед педагогічної інтелігенції в Австро-Угорській імперії були народні вчителі**. Зауважимо, що доволі високі вимоги висували до освітян. Педагоги відігравали надзвичайно важливу роль у суспільно-політичному і культурному житті. В педагогічній літературі кінця XIX – початку XX ст. підкреслювалося, що головне призначення вчителя – підготувати політично свідоме молоде покоління, яке гідно репрезентуватиме й захищатиме інтереси свого народу. Головними якостями, які мали допомогти педагогу в здійсненні його обов’язку, вважали непохитний характер, силу волі, потребу досконалості, відповідальність, внутрішню правдивість, моральність і впевненість у собі, а ще розуміння свого призначення та свідомий вибір професії. Досить вдало окреслила тогочасне суспільне сприйняття освітянської професії Р. Беднаж-Гжибек: “Досконале виховання є справою досконалого вихователя”⁵².

Втім, фінансове забезпечення освітян нижчих ланок було вкрай незадовільним. Народних учителів без перебільшення можна назвати однією з найгірше матеріально забезпечених соціально-професійних груп у Галичині. На жаль, такою була освітня політика крайової адміністрації.

Система нарахування заробітної платні народним учителям в Австро-Угорській імперії була складною. Оплата праці педагогічних кадрів регулювалася законодавством про організацію народних шкіл. Учительські посади розподілено на певні класи/розряди. За законом від 1873 р. основою цього поділу був кількісний склад населення громади, на території якої функціонувала школа. З 1 січня 1889 р. почав діяти новий шкільний закон, за яким задекларовано 5 розрядів, причому

⁵⁰ Там само. – С. 131.

* Емеритура – пенсія.

⁵¹ *Homola I. Nauczycielstwo krakowskie ...* – S. 109.

** Народні вчителі – педагоги, які працювали в початкових школах. Відповідно до закону про організацію народних шкіл від 1873 р. початкову систему освіти в Галичині складали 8 категорій навчальних закладів – восьмикласні, семикласні, шестикласні, п’ятикласні, чотирикласні, трикласні, двокласні та однокласні (або етатові) народні школи. Семикласні міські школи звичайно називали виділовими, решта – просто народними.

⁵² *Bednarz-Grzybek R. Nauczyciel w polskiej myśli pedagogicznej XIX i początków XX wieku (wybrane aspekty) / R. Bednarz-Grzybek // W kręgu dawnych i współczesnych teorii wychowania: uczeń – szkoła – nauczyciel.* – Kraków, 2012. – S. 277.

міста і містечка остаточно відмежовано від сіл⁵³. На підставі цього поділу Крайова шкільна рада провела ревізію вчительської платні. Така система лише заплутувала процес нарахування заробітної плати, її критикували педагогічні працівники з огляду на те, що їхнє фінансове становище повинно залежати від кваліфікації і професійної майстерності, а не від місця проживання. З 1 січня 1900 р. набрав чинності новий закон, згідно з яким система розрядів із п'ятирівневої трансформувалась у чотирирівневу. З цього часу зарплату освітянам нараховували залежно від місцевостей, у яких вони працювали. До першої з них увійшли міста з власним статутом – Львів та Краків; до другої – 30 більших міст, які підпорядковувалися крайовому закону від 10 березня 1889 р.; третій клас склали 130 менших міст і містечок, устрій яких підпорядковувався крайовому закону від 3 липня 1896 р., а до останнього класу увійшли решта галицьких громад.

На розмір заробітної платні педагогів впливали кваліфікація та посада вчителя. Загалом за освітнім рівнем вчителі поділялись на три групи: 1) з кваліфікаційним іспитом*, 2) зі свідоцтвом зрілості з учительської семінарії, 3) без кваліфікації**. Крім того, всі посади класифікували як “сталі” (постійні) або “тимчасові”. Відповідно на перші призначали вчителів, які мали свідоцтво про здачу кваліфікаційного іспиту. Тимчасовими учителями ставали випускники семінарій, завдяки цим посадам вони мали змогу вдосконалити свою професійну майстерність та пройти обов'язкову дворічну педагогічну практику. Інколи, за відсутності відповідних кадрів, на такі посади призначали вчителів без кваліфікації.

На розмір заробітної платні також впливала посада. Найбільшу винагороду за свою працю отримували директори, управителі та вчителі виділових шкіл, значно меншу – старші вчителі народних шкіл, а платня молодших та сільських вчителів була мізерною.

Освітня заробітна плата складалася з кількох частин. По-перше, сама зарплата, розмір якої регулювався законами від 1 січня 1889 р. та 15 червня 1892 р. Загалом платня сталих вчителів становила 300–900 золотих ринських (600–1800 крон) на рік⁵⁴. По-друге, нараховували освітянам активальні (п'ятилітні) додатки, які призначали з крайового шкільного фонду за кожні 5 років бездоганної й успішної служби,

⁵³ Вистава шкіл народних і середніх галицьких у павільйоні ц. к. Ради шкільної крайової з поглядом на розвиток шкіл народних і середніх в Галичині від року 1868–1894 // Учитель (Львів). – 1894. – Ч. 14–15. – С. 226.

* Кваліфікаційний іспит склали випускники учительських семінарій після обов'язкової дворічної педагогічної практики. Він давав змогу отримати постійне місце праці, складали його окремо кандидати на вчителів народних шкіл і виділових шкіл. Приймали його іспитові комісії окремо для вчителів з польською та українською мовою викладання. Екзамен складався з трьох частин: письмової, усної і пробної лекції. Оцінку визначали більшістю голосів членів іспитової комісії.

** Як правило, це були юнаки та дівчата після закінчення звичайної виділової школи або кількох класів гімназії.

⁵⁴ Вистава шкіл народних і середніх ... – С. 226; В справі учительської платні // Учитель. – 1905. – Ч. 6. – С. 73.

починаючи з моменту затвердження на сталій посаді⁵⁵. За законом від 1873 р. їх розмір залежав від розряду, до якого належала школа, і становив 50, 40, 30 і 25 золотих ринських на рік⁵⁶. З 1889 р. всі п'ятилітні додатки дорівнювали 50 золотим ринським. За весь період роботи таких доплат можна було отримати щонайбільше шість. Система їх призначення викликала особливе невдоволення у педагогів, оскільки була своєрідним засобом впливу на їхню громадську активність. Оствітянські досягнення оцінювали шкільні інспектори. А тому будь-який вияв національної свідомості й політичної активності, зокрема українських педагогів, одразу ж ставав приною для дисциплінарного слідства, позбавлення або відтермінування такого додатку⁵⁷.

Третім складником платні деяких категорій вчителів був “функційний” додаток, або додаток за управління. Його отримували директори, а за їх відсутності – управителі виділових і звичайних народних шкіл. У сільських одно-, дво- та трикласних школах на такий додаток керуючий вчитель мав право лише в тому випадку, коли, крім нього, ще бодай один педагог працював на постійній посаді⁵⁸. Розмір цього додатку – приблизно 50–100 золотих ринських (100–200 крон) на рік⁵⁹.

Австрійське законодавство гарантувало освітянам забезпечення службовим житлом. Виняткове право на нього мали насамперед директори, управителі та вчителі однокласних шкіл. Зазвичай таке житло виділяли безпосередньо в приміщенні навчального корпусу. Якщо такого приміщення не було, зі шкільного місцевого фонду виділяли кошти для винайму помешкання. Всі інші вчителі у містах і містечках отримували додаток на житло в розмірі 10% від їхньої платні⁶⁰.

Сільським педагогам, що працювали на сталій посаді, для власного використання також виділяли земельну ділянку щонайменше в 1 морг*. Вартість винайму цього наділу покривали з місцевого шкільного фонду⁶¹. У багатьох місцевостях вчителі отримували також певну кількість зернових продуктів. Іноді натуроплата складала 50% заробітної платні педагогів.

Фінансове забезпечення вчителів міських шкіл теж було незадовільним. Якразовим свідченням цього є спогади відомого галицького адвоката і громадського діяча І. Макуха: “Народне учительство під оглядом фінансовим було дуже упосліджене. Його платні були такі низькі, що їх зовсім слушно називали “голодовими платнями”. Звичайна платня народного учителя становила приблизно 80–120 крон місячно. Вона заледве вистачала на прожиток для неодруженого, а для жонатого

⁵⁵ Устава шкільна крайова о “відносінах правних стану учительського”, ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 5. – С. 75.

⁵⁶ Вистава шкіл народних і середніх ... – С. 226.

⁵⁷ П'ятилітні додатки народних вчителів // Учитель. – 1896. – Ч. 19. – С. 300–301.

⁵⁸ Устава шкільна крайова о “відносінах правних стану учительського”, ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 5. – С. 75.

⁵⁹ Вистава шкіл народних і середніх ... – С. 226.

⁶⁰ Устава шкільна крайова о “відносінах правних стану учительського”, ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 5. – С. 76.

* Морг – одиниця виміру площі, дорівнює 5595 м².

⁶¹ Устава шкільна крайова о “відносінах правних стану учительського”, ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 5. – С. 76.

була це просто нужденна платня. Учитель не міг собі дозволити посилати дітей до гімназії, не міг передплачувати бодай дві газети, купувати книжки, словом, не міг задовільняти свої культурні потреби⁶².

Ще важчим було становище жінок, що працювали на освітній ниві. Вони постійно стикалися з різними труднощами. У тогочасному суспільстві вважали, що призначення жінки турбуватися про сім'ю та виховання дітей. Тому дуже часто вчителькам доводилося ламати стереотипи патріархального суспільства, що диктували їм роль матері і дружини⁶³. Переважно освітянки працювали у сільських школах, а їхня праця була найменше оплачуваною. За твердженням М. Богачевської-Хом'як, до кінця XIX ст. "вчительки майже ніколи не одружувалися, бо працювали в початкових сільських школах, а в селах було важко знайти собі пару"⁶⁴. Вчительки постійно стикалися із дискримінацією в матеріальному плані. По-перше, їхня платня була нижчою, аніж у чоловіків. По-друге, були певні обмеження щодо отримання ними та їхніми дітьми пенсійного забезпечення⁶⁵. Незважаючи на складне матеріальне становище, кількість жінок серед педагогів постійно зростала. Наприклад, у 1889/90 н. р. в Галичині було 1393 учительки (30 % від всіх освітян), у 1892/93 – 2025 (35 %), в 1896/97 – 2981 (43 %), у 1901/02 – аж 4412 (50,2 %), тобто на початок XX ст. жіночий персонал кількісно переважав чоловічий⁶⁶. Це можна пояснити тим, що вчителювання було єдиним способом заробітку для інтелігентних жінок.

Низька оплата вчительської праці призводила до того, що чимало випускників учительських семінарій працювали не за фахом, а ті, що залишалися на педагогічній ниві, фактично опинялися на найнижчих щаблях соціальної драбини. Наприкінці 80-х років XIX ст. переважна більшість народних вчителів отримувала 400–500 золотих ринських на рік (за умови закінчення семінарії та успішного складання кваліфікаційного іспиту). Аналогічною була платня службовця поліції, який закінчив лише народну школу. Така ж освіта гарантувала щорічно 1000 золотих ринських повітовому касиру в Дрогобичі і 700 золотих ринських у Бережанах⁶⁷.

На початку XX ст. Галичина посідала передостаннє місце з-поміж усіх країв Австро-Угорщини за рівнем зарплати народних вчителів (див. табл. 1). Якщо в середньому по всіх австрійських землях платню до 600 крон отримували 4 % вчителів, то в Галичині ця частка становила 15,4 %, платню в межах 600–1,2 тис. крон відповідно 37,4 % і 61 %, 1200–2000 крон – 32,6 та 18 %, а платню понад 2 тис.

⁶² Макух І. На народній службі: Спогади / Макух І. – Київ, 2001. – С. 125.

⁶³ Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина XIX ст. – 1939 р.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 46.

⁶⁴ Богачевська-Хом'як М. Білим по білому ... – С. 96–97.

⁶⁵ Устава шкільна крайова о "відносінах правних стану учительського", ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 9. – С. 124; Закон о правних відносінах народних учителів // Діло. – 1904. – Ч. 241. – С. 1.

⁶⁶ Зі справоздання крайової Ради // Учитель. – 1899. – Ч. 7. – С. 98–99; Йосиф Прекрасний а галицька кр. рада шк. // Діло. – 1903. – Ч. 10 і 11. – С. 2.

⁶⁷ Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych wydane przez Krajowe biuro statystyczne / [pod red. T. Pilata]. – T. XI. – Z. 1. – Lwów, 1888. – S. 9, 22.

крон – 26 % вчителів загалом в державі і лише 4,9 % в Галичині⁶⁸. Аби утримати сім'ю, освітяни змушені були шукати джерела додаткового заробітку.

Таблиця 1

**Середній розмір річної платні народних учителів
в різних частинах Австро-Угорської імперії⁶⁹**

Край	Платня, крон	Край	Платня, крон
Трієст	2267	Чехія	1497
Нижня Австрія	2148	Крайна	1361
Шлезьк	1762	Буковина	1208
Штірія	1754	Істрія	1128
Моравія	1728	Далмація	1074
Верхня Австрія	1629	Галичина	951
Каринтія	1505	Тіроль	794

Матеріальне становище педагогів народних шкіл було надзвичайно скрутним, як і умови праці, особливо в сільських місцевостях. Дуже часто школи перебували в аварійному стані або містились у непридатних для навчання приміщеннях, тому говорити про дотримання хоч якихось правил гігієни – зайве⁷⁰. Яскравим прикладом умов праці вчителя є опис школи, вміщений 1887 р. у газеті “Кур’єр львівський” (“Kurjer Lwowski”): “Цілий будинок мав 18 ліктів довжини і 12 ширини; стіни, підперті стовпами, як огорожений пліт, наполовину виглядали з землі, дах був покритий зеленню і оздоблений отворами. Шибки на вікнах частково замінено тонкими ялиновими дощечками, але вони були непотрібні, бо далеко більше отворів було у стінах і стелі”⁷¹. Ускладнювала роботу вчителів і житлова проблема. Не кожна громада, зокрема в селі, могла забезпечити вчителя більш-менш придатним для життя службовим помешканням. Іноді педагогам доводилося жити у вологих, неопалюваних будівлях, різних непристосованих приміщеннях⁷². Галицький письменник початку ХХ ст. Дмитро Макогон в оповіданні “Вибагливий панич” навіть описав випадок, коли школа і вчительське житло містилися в трупарні⁷³. Інколи, зважаючи на відсутність службового помешкання, вчителі щодня долали кілька кілометрів до місця праці. Така доля спіткала 1884 р. відому галицьку письменницю і педагога Уляну Кравченко (Юлію Шнайдер). Згодом у своїх спогадах вона писала: “Мешкаю ще в Бібрці, а ходжу вчити до Стік – друге село, більш як вісім кілометрів; треба рано-вранці вийти, щоб перед восьмою годиною бути в селі на місці”⁷⁴.

⁶⁸ З шкільної статистики // Учитель. – 1904. – Ч. 21. – С. 330.

⁶⁹ Там само. – С. 330.

⁷⁰ Учитель. Здоровле і школа // Учитель. – 1908. – Ч. 23 і 24. – С. 350.

⁷¹ Байк Л. За освіту трудящих ... – С. 14.

⁷² Народний учитель. “Мешкання народних учителів” // Руслан (Львів). – 1912. – Ч. 32. – С. 1–2.

⁷³ Макогон Д. Вибагливий панич / Д. Макогон // Макогон Д. Вибрані оповідання. – Львів, 1959. – С. 44–46.

⁷⁴ Кравченко У. Спогади учительки / У. Кравченко. – Коломия, 1936. – С. 294.

Важкі умови праці і побуту зумовлювали високу смертність і поширення різноманітних, і часто хронічних, захворювань серед учителів. Туберкульоз (сухоти) навіть почали називати в Галичині “вчительською хворобою”⁷⁵. На сторінках професійного часопису “Учитель”, який на рубежі XIX–XX ст. чи не першим виступив на захист прав і свобод освітян порушували й проблеми здоров’я педагогів. В одному з чисел журналу вміщено типовий портрет працівника педагогічної ниви того часу: “Де бачив хто народного учителя заживного, кріпкого, здорового, рум’яного? Є такі, але хіба лише в перших роках служби; учителі старші – се тіні, кістяки, обтягнені жовтою шкірою, без краплини животворної крові, з посивілим перед часом волоссям. Груді в народного учителя запались; віддих – тяжкий; в многих случаях се не віддих – а свист і хрипіння, перериване напрасними нападами кашлю. Учителя зі здоровими грудьми рідко де знайти; майже кожний має задуху (астму), чахотку або бодай початки її”⁷⁶.

Не дивиною на галицьких землях були й випадки голодної смерті або самогубства вчителів через матеріальну нужду. На сторінках преси друкували повідомлення про такі жахливі події. Цю болючу для галицького суспільства проблему учительського злидарства неодноразово порушував І. Франко. У статті “Наші школи і їх потреби”, висвітлюючи безпросвітне становище педагогів, він зауважив: “Минувшого року [1891 – *Н. М.*], на глум цілому світу, мали ми в Галичині два такі випадки, що учителі на посаді померли з голоду. Учитель у нас бере менше, ніж перший ліпший возний при суді або стражник при криміналі. Ну, то й не диво, що на таку благодать ніхто без крайньої нужди не хоче йти, і учитель, як тільки може, покидає своє місце, іде до стражи фінансової або деінде”⁷⁷.

Лише незначна кількість педагогічних працівників народних шкіл досягала пенсійного віку*. Наприклад, у 1895 р. в Галичині з 6 тис. педагогів лише 7 (0,11 %) пішли на пенсію з вислугою 40 років⁷⁸. Згідно з австрійською урядовою статистикою, з кожних 100 вчителів до 15-річного стажу доживали 78 %, 20-річного – 44 %, до 30 років праці – 12 %, 35 – 7 %, а до повної пенсії – менше одного відсотка! Станом на 1905 р. у Галичині на 100 летальних випадків серед вчителів 27 % освітян помирали до 10 років служби, 45 % – до 20, 24 % – до 30, а 4 % – до 40 років стажу⁷⁹. Отже, освітня галузь втрачала найбільш продуктивні кадри.

Проблема пенсійного забезпечення була однією із найболючіших для галицьких вчителів. На заслужений відпочинок вони могли піти в будь-який час, але виплати в розмірі своєї останньої платні отримували лише за умови досягнення

⁷⁵ Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.): Нариси / [відп. ред. М. Ярмаченко]. – Київ, 1991. – С. 172.

⁷⁶ Учитель. Здоров’я і школа // Учитель. – 1908. – Ч. 23–24. – С. 350–351.

⁷⁷ Франко І. Наші народні школи і їх потреби / І. Франко // Народ (Львів). – 1892. – Ч. 7–8. – С. 103.

* У законодавчих актах пенсійний вік не був чітко встановлений. У Галичині вчителі могли отримати повне державне пенсійне забезпечення лише у випадку досягнення ними 40-річного трудового стажу на посаді постійного учителя, причому однаково для чоловіків і жінок.

⁷⁸ Петиції галицьких учителів шкіл народних в Раді державній // Учитель. – 1895. – Ч. 8. – С. 121–122.

⁷⁹ В справі управління учительської платні // Учитель. – 1906. – Ч. 24. – С. 367.

40-річного трудового стажу. Пенсію виплачували з емеритального шкільного фонду, який поповнювався за рахунок щорічних відрахувань із зарплати вчителів у розмірі 10 % платні протягом першого року роботи на сталій посаді і 12 % за кожен наступний рік⁸⁰. Жебрацьке життя спонукало пенсіонерів часто звертатися за персональною допомогою до Галицького сейму, який міг задовольнити або відхилити такі петиції. Вчителі-пенсіонери змушені були просити у влади милостиню за багаторічну самовіддану працю.

Народні вчителі боролися за свої права та фінансово забезпечене життя. Наприкінці XIX – початку XX ст. галицькі вчителі народних шкіл неодноразово зверталися у Державну раду і до місцевих органів влади з вимогами підвищення заробітної платні чи принаймні такої, як у державних службовців трьох найнижчих рангів*, запровадження так званої системи особової класифікації, яку застосовували в Нижній Австрії та яка гарантувала однакову платню людям на аналогічних посадах і з однаковою кваліфікацією, скорочення трудового стажу до 30 років**, належне фінансове забезпечення для вчительських удів і сиріт⁸¹.

Виразником інтересів українських вчителів стало Руське педагогічне товариство⁸². Воно регулярно подавало в різні державні установи відповідні звернення із вимогами про підвищення розміру платні вчителів та гарантування їх соціальної захищеності⁸³. З 1905 р. до боротьби за покращення добробуту освітян долучилося новостворене товариство Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок***. Воно активно співпрацювало з іншими педагогічними організаціями Австро-Угорщини, зокрема, польським Товариством народних вчителів Галичини, Союзом слов'янського вчителства Австрії, Німецько-австрійською спілкою вчителів⁸⁴.

Вимоги освітян обговорювали на засіданнях Державної ради чи Галицького сейму. Однак, якщо поступки на користь учителів і були, то дуже незначні. Більше того, такі зміни дуже повільно запроваджували в життя, насамперед через нестачу коштів у місцевих бюджетах.

⁸⁰ Устава шкільна крайова о “відносінах правних стану учительського”, ухвалена через Сейм дня 3-го падолиста 1904 // *Учитель*. – 1905. – Ч. 9. – С. 125.

* Для порівняння зазначимо, що до IX рангу державних службовців належали повітові комісари, вчителі середніх шкіл і учительських семінарій, поштові контролери, фінансові комісари, повітові ветеринари. Їх платня коливалася в межах 3200–2800 крон. До X рангу – конципієнти намісництва, вчителі шкіл вправ при семінаріях та низка фінансових чиновників (річна платня 2600–2200 крон), до XI – асистенти ветеринарів, молодші вчителі шкіл вправ, поштові асистенти тощо (платня 2000–1600 крон).

** Саме за умови 30-річного трудового стажу йшли на пенсію вчителі середніх шкіл.

⁸¹ В справі учителів народних шкіл // *Учитель*. – 1898. – Ч. 23. – С. 360–361.

⁸² *Кошелева Н.* Організації українського вчителства у Східній Галичині в 1881–1914 роках / Н. Кошелева // *Вісник Львівського університету. Серія історична*. – Львів, 1998. – Вип. 33. – С. 108–113.

⁸³ Справоздання з діяльності головного виділу руського товариства педагогічного у Львові за час від 1881 до 1890 // *Учитель*. – 1891. – Ч. 19. – С. 297.

*** Українська професійна вчительська організація для захисту прав та матеріальної підтримки вчителів народних шкіл; діяла упродовж 1905–1914 рр.

⁸⁴ *Шологон Л.* Боротьба українських педагогічних організацій ... – С. 16

Наприклад, у 1898 р. замість чотирирівневої запроваджено трирівневу систему розрядів педагогів, диференційовано п'ятилітні додатки, які становили відповідно 80, 50 і 30 золотих ринських, а також врегульовано функційні доплати і доплати на помешкання для директорів і управителів⁸⁵.

Такі нововведення не задовольняли вимог освітян, які на початку ХХ ст. розпочинають новий етап цілеспрямованої й організованої боротьби. Байдушність влади до освітянських проблем змушувала педагогів краю консолідуватися. Основними засобами їх боротьби стали вчительські віча, які організовували щороку, а іноді й кілька разів на рік, та петиції у державні установи з вимогами належного фінансового забезпечення для вчителів початкових шкіл. Ці звернення подавали як від імені вчителів певного округу чи повіту, так і педагогів усієї провінції. Кількість петицій дала підстави дослідникам говорити про “петиційну війну” народних вчителів у Галичині у 1906–1912 рр. Втім, боротьба освітян за покращення власного добробуту не принесла очікуваних результатів⁸⁶.

Отже, різні категорії педагогічної інтелігенції в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. мали неоднакове фінансове забезпечення. Найбільшу зарплату отримували викладачі вищих шкіл. Середній рівень достатку мали вчителі середніх навчальних закладів. Найбільш соціально незахищеними з-поміж педагогів у Галичині були народні вчителі. За рівнем оплати праці вони посідали останнє місце, порівняно зі своїми колегами з інших земель Австро-Угорської імперії. Матеріальне становище впливало на професійну та громадську активність педагогічної інтелігенції. Фінансова стабільність і забезпеченість давала змогу викладачам вищих і середніх шкіл долучатися до суспільно-політичного й культурного життя краю. А матеріальна скрута, яку відчували передусім вчителі народних шкіл, важкі умови праці, відсутність належного житла не тільки ставали перешкодою на шляху професійного вдосконалення педагогів, а й часто були причиною погіршення їхнього здоров'я і навіть передчасної смерті. Така ситуація врешті-решт спонукала освітян до боротьби за свої права та належну оплату праці. Однак, незважаючи на активну діяльність педагогів, їхні вимоги так влада і не задовольнила. Народні вчителі до початку Першої світової війни залишались однією з найбільш матеріально незабезпечених суспільних верств у Галичині.

⁸⁵ В справі народних шкіл // Діло. – 1898. – Ч. 203. – С. 1.

⁸⁶ Детальніше про перебіг цієї боротьби див.: *Шологон Л.* Боротьба українських педагогічних організацій ... – С. 15–26; *Шологон Л.* Захист фахових інтересів педагогів товариством “Взасмна поміч українського вчителства” (1905–1914 рр.) / *Л. Шологон* // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – С. 96–104; *Мисак Н.* Матеріальне становище галицьких народних вчителів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. / *Н. Мисак, Р. Наконечний, Є. Вовк* // Вісник гуманітарних наук Львівського національного аграрного університету. – Львів, 2010. – № 1–2. – С. 32–47.